

սաստիկ հոտաւէտ է, և միայն էգ ոստերը պտուղ կու տան:

Հնդիկ ընկուզենին, Վաղղիոյ կըղզւոյն ճարտար բնապատումներէն մէկուն ըրած դիտողութեցն արդեամբը, միշտ ծաղկեալ ու պտուղ տալու վիճակի մէջ է տարւոյն ամէն եղանակացը մէջ. և շատ քիչ կը պատահի որ իր տերեւները չորնան: (Թ)է որ իր կեղեւը ճղքուի, կամ թէ ճիւղերէն մէկը կտրուի, և կամ տերեւ մը փրցընելու ըլլաս, տեսակ մը կաշուն նիւթ դուրս կ'ելլէ կարմրագոյն, և լաթը այնպէս կը գունաւորէ որ երկայն ատեն գոյնը չելլեր: Իր փայտը ճերմակ է, ծակոտկէն, թելոտ և սաստիկ թեթեւ, ու ամենեւին հոտ չունի. ուսկից կրնան պզտի կարասիներ ալ շինուիլ: (Թ)է որ իր կանաչ տերեւներէն մէկը ճղմուի, ընկուզի տկար հոտ մը կը ձգէ: Իսկ պտղին գալով, ծաղկին բացուելէն ինն ամիս վերջը կը հասնի: Իր կեղեւէն շաքարեղէններ ու բանդակներ՝ կը շինեն, վասն զի միսը այնպէս կծու և սնդագուցիչ է որ առանց ուրիշ բանի մը հետ խառնուելու չուտուիր:

Հնդիկ ընկուզենին եօթներորդ կամ ութերորդ տարին ծաղկելով, նոյն ատեն միայն կրնան որոշուիլ արու և էգ ոստերը, որպէս զի աւելորդ արու ոստերը փրցուին. վասն զի մէկ արու մը հարիւր պտղատու ոստի համար բաւական է: Եւս անպատշաճութեանն առջևը առնելու համար, որ ժամանակի մեծ կորուստ է և միանգամայն շատ երկիր ալ կը խափանէ, Պուրպոնի կղզւոյն երկրագործ մը մտածելով գտաւ որ այն անպտուղ ոստերը պատուաստէ պտղատու պտկունքներով, իրենց ծլելու երկրորդ կամ երրորդ տարին: Եւսով չէ թէ միայն ապահով է որ ամէն ոստ պտուղ կու տայ, այլ նաև տարի մը առաջ պտղաւէտ կ'ըլլան:

Ինչի աղէկ է որ նարգիլակին կճեւը հանած սրարզ ընկոյզը տնկուի, որպէս զի աւելի շուտ ծլի, այսինքն 30 կամ 40 օրուան մէջ, որով և միջատները ժամանակ չեն ունենար զսերմը

1. 8X. Միւրեկպա:

ուտելու. ծղօտն սկզբան երկու մանր տերեւներ միայն կ'ունենայ, որոնց ծայրը արեան պէս կարմիր է: Վիչ ժամանակի մէջ այս ծղօտս հինգ վեց մատ կը բարձրանայ ու նոր ելլող ծնեբեկի տեսք մը կ'ունենայ, փայլուն ու մթնագոյն տերեւներով. երբեմն ամբողջ տարի մըն ալ սերմը արմատէն չբաժնուիր՝ որով նորածիլ ոստերն աւելի շուտով կը մեծնան:

Ինչերոգ կը սեպենք հնդիկ ընկուզին գործածութեւր վրայ խօսքերնիս երկընցընել, որ բաւական ծանօթ է ամենուն, իր ախորժակ բանալու և կերակուրներն համեմելու զօրութեամբը: Շատ անգամ Եսիացիք կը ծամեն ասիկայ, ինչպէս նաև Եւրոպացւոցմէ շատերն ալ: Եւս շինելով քաղցր ու ախորժահամ ուտելիք մը կ'ըլլայ. երբեմն քանի մը օր աղի կամ քացախի մէջ թրջոց դնելէն ետև կը հանեն, ու ետքը նոյնպէս քիչ մը ատեն անուշ ջրի մէջ թողլով, վերջը շաքար ջրի մէջ կ'եփեն: Արջապէս նարգիլակէն ու իր կեղեւէն տեսակ մը եղ կ'ելլայ որ գոսացեալ անդամներն օծելու կը գործածուի:

Շալունի պատերազմը:

Շալունի դաշտը ամէն պատերազմական դաշտերէ աւելի անուանի եղած է Եթովպասայ արինահեղ պատերազմով՝ յորում մէկ օրուան մէջ 300,000 հոգի զոհ եղան մահուան:

Եթովպասա՝ Հոնաց թագաւորը, որ իրեն փառք կը սեպէր Գաապոն Բարիւն Բեանն Աստուծոյ կոչուիլ, 15 տարուան մէջ շատ աւերմունքներ ընելէն վերջը Պարսկաստան, Հայաստան, Զունաստան և Եւքսինեան Պոնտոսէն ինչուան Եդրիական ծովը եղած միջոցին մէջ, դէպ ի Երևմուտք արշաւելով յայտնի իմացուց որ Եթովպաց վրայ կ'ուզէր յարձրկիլ: Եւրոպայի բոլոր բարբարոս ժողովուրդները ժողվուեցան այս

արշաւանքին մասնակից ըլլալու . մասնաւորապէս Պալդիկ ծովուն եզերքներէն, և Եւրոպայի հիւսիսային խորերէն : Ըստ պատմագրաց ումանց 700,000 զինուոր Մոտիղասայ հետ միացան, որ իրեն սուրը Սկանտինաւեան ազգաց աստուծմէ մը ընդունած կը քարոզէր : Մոտիղաս իր սարսափելի յարձակմունքը Վերմանիոյ արևելեան գաւառներէն և Սելտաց ազգին կեդրոնէն սկսաւ, և իրեն ետևէն ամենայն երկիր հարթայաւ տակ թողլով՝ հասաւ ինչուան () ուլէան քաղքին պարիսպներուն տակ : Բարբաբոսաց մօտիկնալուն գոյժն առնելով՝ ամէնքը փախեր էին, գեղերն անապատ դարձած ու քաղաքներն անմարդի մնացեր էին : Մոտիղաս ալ դէմը ելլող պատերազմող մը չգտնելով՝ միայն քանդելով աւերելով իրեն ծարաւը կը յագեցնէր : Բայց () ուլէանի բնակիչները իրենց Բոնան եպիսկոպոսին յորդորմամբը մտքերնին դրին որ իրենց քաղաքը պաշտպանեն : Հոս ուրեմն Մոտիղաս առաջին անգամ գոյ տեսաւ իրեն անցնելու ճամբան և () ուլէան քաղքին պարիսպներուն տակ կանկ առաւ :

Են ատեն Սելտաց Բոնտիոս հռովմայեցի զօրավարը կը հրամայէր . Բոնտիոս ամենայն ճիգն և հնարք թափեց այս ահագին փոթորկին դէմն առնելու . ճարտարութեամբ իրեն նոր ընկճած բարբարոս ազգերը գլուխը ժողովուեց . ինչպէս էին Սիսիգոթը, Սիւրանկը, և այլն, որոնց համար արիւնահեղ պատերազմի մը տեսարանէն աւելի հաճոյական բան չկար : Սիսիգոթը վրաններով Պիւրենեանց ստորոտներուն վրայ կը բնակէին, և իրենց Թէոդորիկոս թագաւորին առաջնորդութեն, ինչպէս նաև Սիւրանկը իրենց Սիւրովէ երիտասարդ թագաւորին հետ եկան հասան . ասոնց հետ դեռ շատ ուրիշ մանր բարբարոս ազգեր հռովմէական դրօշակին տակ հաւաքուեցան : Ը ուտ մը ան ատեն աճապարեց Բոնտիոս ու հոնաց վրայ վազեց . բայց Մոտիղաս ոչ եթէ պարզ իրեն զինուորական քաջութեամբը անընկճելի էր . իմացաւ մէկէն որ Ռեծ անխոհեմութի

էր իրեն համար () ուլէանի տակ պատերազմիլը՝ երբ դիմացը ծով էր, և Սուառ և Սէն գետերը և Վերմանիոյ անտառները չորս կողմանէ զինքը կը պատէին : Սուրեմն դէպ ի ետև նահանջելով՝ բերաւ բանակը Սէն և Սառնը գետերուն միջոցը եղած Շալոնի մեծ դաշտին վրայ ամրացուց, և հռովմայեցի զօրավարին կը սպասէր՝ որ արդէն մօտ էր :

Մոտիղաս՝ թէպէտ և հմայք իրեն չարագուշակ պատասխան մը տուեր էին, բայց ուզեց սուտ հանել անոնց պատգամը : Բոլոր բանակը պարտեցաւ, և եռանդուն ճարտասանութեամբ զամէնքը խրախուսեց՝ մտքերնին ձգելով իրենց բազմաթիւ յաղթութիւնները, գովելով միանգամայն իրենց ամէն մէկուն ինչուան նոյն ատեն ցուցրցած քաջութիւննին . նոյնպէս իրենց կրօնական անտառապաշտութիւններուն վրայ զիրենք խրախուսեց, որ նոյն դարուն մէջ հիւսիսական բարբարոսաց վրայ շատ մեծ ազդեցութիւն ունէին . համոզեց զիրենք եթէ քաջութեամբ մեռնողները մեծամեծ վայելից կը հասնին, և թէ ի զուր կը փախչին վատք երբ իրենց մահուան ժամը հասած է : Են պիտի քաջալերական խօսքերով Բոնտիոս ալ իրեն զօրքերը խրախուսեց և այսպէս երկու կողմանէ բարբարոսաց արիւնը կ'եռար պատերազմի փափաքով :

Քրիստոսի 451 թուականին այս անթիւ բարբարոսաց բանակները մէկմէկու դէմ զարնուեցան : Երկու կողմանէ նետաձգութեամբ սկսան զօրքերը իրարու մօտիկնալ, ու յանկարծ խառնուեցան . այն միջոցին ահագին մարտակռիւ մըն է սկսաւ՝ լանջ առ լանջ և բազուկ առ բազուկ պատերազմելով, անանկ սաստիկ արիւնհեղութեամբ և կոտորածով՝ որ անկարելի է պատմել . հոն միլիոն մը և աւելի կատաղած զինուորներ դահաւար մէկգմէկ սպաննել կը ջանային : Մոտիղաս նախ սկիզբները Բոնտիոսի բանակը մէջտեղէն ճեղքեց, ու բոլոր ուժը թափելով բանակին ձախ թեր կ'ուզէր ջախջախել, և ահա յանկարծ

Վոթացի զորաւոր գունդ մը՝ որ պահեստի համար էին, զուրս յարձրկեցան ու վայրենի կատաղութեամբ մերձակայ բլուրներուն վրայէն Հոնաց վրայ թափեցան ու բոլոր բանակը շփոթեցին։ Մտտիղաս յուսահատաբար ջանաց զօրքը միաբանելու։ Բայց իրեն կործանումը յայտնի էր՝ եթէ միայն գիշերը վրայ չհասնէր։ Ի կատաղութեամբ նոյն գիշերուան մէջ այն ահեղ կոտորածէն ապրած ու ցրուած զօրքերը բոլոր մէկտեղ ամփոփեց և բանակին աղիւին և սայլերուն ետևը զիրենք զետեղեց, ու իբրև ամրոցներու մէջէն թշնամւոյն կը սպասէր։ Մահին էր բարբարոսաց պատրաստութիւնը, և ինքն Մտտիղաս իբրև առիւծ յանձաւի սոսկումն էր տեսողաց, ինչպէս կ'ըսեն պատմագիրք։ Եւ իբրև Մտտիղաս Մտտիղասայ այս պատրաստութենէն վախցաւ, և կամ իրեն քաղաքագիտութե պակասութիւնն էր պատճառ որ նորէն Մտտիղասայ վրայ չյարձրկեցաւ, այլ միայն Փրանկը և Վոթացիք իրենց առջևը մնացած Հոնքերը ջարդեցին, և քիչ ետքը Մտտիղասի յաղթական բանակը ցրուեցաւ։ Բայց Մտտիղաս քանի մը օր դեռ անանկ ամրացած կեցաւ, վերջը ի կարօտութենէ ստիպեալ դէպ ի հռնոս քաշուեցաւ։ Ի՞նչպէս Մտտիղաս եղաւ և իրեն Փրանկ զօրքերը, որոնք ընդունայն սեպեցին Մտտիղասի ըրած խոհեմութիւնը, ու Հոնաց ետևէն ինկան զիրենք հալածելու, և տարին ինչուան Վերմանիոյ սահմանները քշեցին։

Եւ իբրև չէ եղած ուրիշ պատերազմ մը յորում այս աստիճան արիւնհեղութի եղած ըլլայ։ Բայց այս ալ յայտնի է որ աս պատերազմիս պէս անօգուտ և բարի հետևանք մը չունեցող պատերազմ եղած չէ։ Մտտիղաս նոր հրաւերք մըն ալ ըրաւ հիւսիսային բարբարոսներուն, և Վոթաց ու Փրանկաց սպաննածներուն տեղը լեցուց։ Եւ դեռ տարի մը չէր անցած Շալոնի պատերազմին վրայ որ Ստալիա՝ յաւեր և ոտնակոխ՝ Մտտիղասայ անուներ լսելով կը սարսափէր. և հռովմ ինքզինքը պաշտպանե-

լու համար իրեն քաղաքացիներուն վրայէն յոյսը կտրած Լեոն Ա քահանայապետին աղօթիցը ինքզինքը կը յանձնէր։ Վահանայապետը նուաճեց զՄտտիղաս ինչպէս որ Մտտիղաս յաղթեց էր։

Ամերիկայի ձիաքահանայի մը հրդեհիլը։

Մերիկայի Սիագեալ Վահանգաց Սիւ Լաօք Հերալտ լրագիրը այսպիսի տխուր դէպք մը կը պատմէ իր վերջի թուերէն մէկուն մէջ։

Բենսիլվանիոյ նահանգին Վիտին քաղաքին մէջ երբ գործաւորները կարածիւթի փոս մը խորունկցրնելու կ'աշխատէին, յանկարծակի ահագին ճայթմամբ մը ձիւթը սկսաւ հալած գուրս վազել, 70 Դոնէլլա քանակի յորդութեամբ, և այն լուծեալ հեղեղը 41 ոտք հողէն վեր բարձրացաւ։ Զիւթէն շուտ մը կազ ձևացաւ 50 կամ 60 ոտք թանձր ամպի պէս։ Ի՞նչպէս ի մէկ մօտիկները եղած ճրագները բոլոր մարեցին՝ բաց ի մէկ հատէ մը որ 400 Դոնէլլա հեռուն վառուած էր։ Բայց այն չափ հեռաւորութէ ալ կազը բռնկեցաւ, և բոլոր քովի մթնոլորտը կրակ կտրեցաւ։ Հազիւ թէ կազը բռնկեցէր՝ ձիւթն ալ մէկէն բռնկեցաւ, և ջրի պէս աղբերաբար կը հոսէր 100 ոտք լայնութեամբ՝ բիւրաւոր կրակէ հեղեղներով շատ չանցաւ գետինն ալ բռնկեցաւ՝ ուրով հրդեհը ձիւթէն ճարակ գտնելով սաստկացաւ, ու անհնարին երագութիւն հետզհետէ տարածուեցաւ։ Ինկարելի է պատմել թէ ինչ սարսափելի տեսարան էր այն ժամուն։ Վործաւորներէն ոմանց ութը տասը մէկէն 20 ոտք հեռու նետուեցան։ Ոմանք ալ կիսամեռ և կիսայրեաց այն գոփային կրակին մէջէն օգնութիւն կը կանչէին։ չորս մըն ալ այն կրակէ կարածիւթին մէջ կը լողային, և անոնցմէ մէկը որ փոսին ա-